

Economie veert op in Haaglanden en Delft-Westland

Ook de regio's Haaglanden en Delft-Westland worden hard getroffen door de economische crisis. In 2009 krimpt de regionale economie naar verwachting met resp. 2,8% en 3,8%. Door de prominente aanwezigheid van de sectoren overheid, landbouw en onderwijs is dit minder dan de landelijke krimp. In 2010 groeit de economie weer. In Haaglanden en Delft-Westland iets minder het landelijke gemiddelde.

1. De mondiale economie staat zwaar onder druk. Wat zijn de vooruitzichten voor Nederland?

De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. In het eerste half jaar van 2009 kromp de economie met 5% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Over heel 2009 krimpt de Nederlandse economie met 4,2%. De stemming van consumenten en producenten verbetert en vanaf het derde kwartaal klimt de economie uit het dal onder leiding van de aantrekkende export (0,4% kwartaal op kwartaal). De investeringen, huizenprijzen en arbeidsmarkt ontwikkelen zich volgend jaar nog negatief. De economische groei komt in 2010 voor geheel Nederland naar verwachting uit op 0,7%.

Tabel 1 Nederlandse economie in cijfers

	2008	2009	2010
Economische groei (BBP)	2,0%	-4,2%	0,7%
Particuliere consumptie	1,3%	-2,9%	-0,3%
Overheidsconsumptie	2,0%	2,6%	2,1%
Bedrijfsinvesteringen	4,7%	-14,8%	-6,6%
Uitvoer	2,7%	-10,7%	2,1%
Werkloosheid*	3,9%	5,0%	7,9%

Bron: ING Economisch Bureau

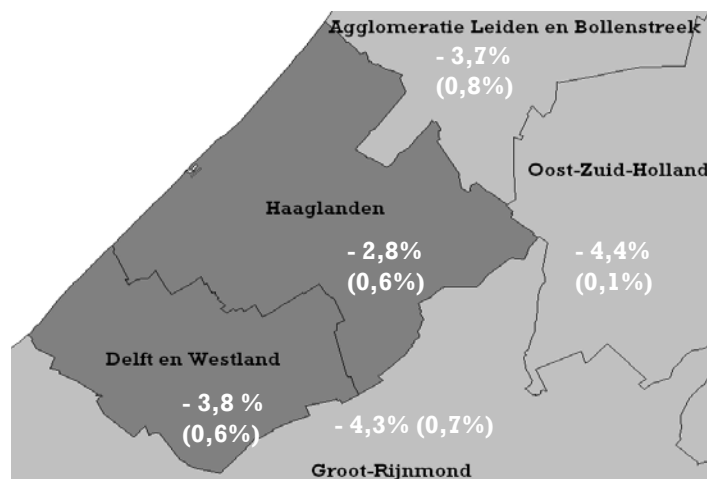
*percentage van beroepsbevolking

2. Veel bedrijven in de regio hebben met vraaguitval te kampen. Slaat de recessie in de regio's Haaglanden en Delft-Westland harder toe dan in de rest van het land?

Nee, in 2009 heeft de recessie ook in Zuid-Holland toegeslagen, maar het effect is minder groot. Dit is het gevolg van de geringe aanwezigheid van industriële bedrijven en de ruime aanwezigheid van de overheidssector, de landbouw, zakelijke dienstverlening en onderwijs. Daarnaast heeft de regiona-

le economie een open karakter en verschilt hierin niet van andere Nederlandse regio's.

Figuur 1 Economische groeiverwachting in 09-(10)

Bron: ING Economisch Bureau

3. Staan Haaglanden en Delft-Westland er structureel slecht voor?

Nee, hoewel de crisis de regionale economie weliswaar op zijn grondvesten heeft doen trillen, staat de economie er in de regio's Haaglanden en Delft-Westland structureel redelijk goed voor. De belangrijkste pijlers van de economie zijn nog grotendeels intact en de vraaguitval is in de meeste sectoren niet structureel. De komende jaren zal het groeiniveau echter lager liggen.

Haaglanden is momenteel de minst slecht presterende regio van heel Nederland. Dit dankt zij aan de minimale aanwezigheid van de industrie, de sector die dit jaar de hardste klappen krijgt. Positief is dat de non-profit sector sterk vertegenwoordigd is. Maar na de crisis zal de regionale economie ook minder snel uit het dal kruipen.

Een ander sterk punt is de aantrekkelijkheid voor toeristen: de kust, de toeristische attracties en de vele monumenten in Den Haag en Delft. Nu consumenten hun hand op de knip

houden, kiezen zij vaker voor een binnenlandse vakantie. Zo kunnen bij lagere consumptieve bestedingen de regio's toch profiteren van haar toeristische trekpleisters.

De Technische Universiteit Delft zorgt ervoor dat Delft bekend staat als kennis- en wetenschapstad. Bovendien heeft een groot aantal innovatieve (ICT-) bedrijven zich in de regio gevestigd waardoor het regionale innovatievermogen toeneemt. In het Westland is de glastuinbouw zeer sterk aanwezig.

4. Industrie en transport worden dit jaar het zwaarst getroffen, maar zijn er dit jaar ook sectoren die blijven groeien?

De gezondheidszorg toont zich het meest crisisbestendig. Als enige laat deze sector in 2009 nog een stevige groei zien (tabel 2). Zorginstellingen voorzien in een basisbehoefte waar consumenten en overheid niet onmiddellijk op bezuinigen.

Tabel 2 Ramingen volumegroei per sector (%j.o.j)

	2008	2009	2010
Landbouw	2,1%	-2,1%	1,0%
Industrie	-0,7%	-9,7%	2,9%
Bouw	5,9%	-6,1%	-7,1%
Groothandel	1,7%	-6,0%	1,0%
Detailhandel	0,7%	-4,4%	-2,3%
Horeca	-3,1%	-7,0%	-1,0%
Transport & opslag	1,0%	-9,5%	2,7%
Zakelijke dienstverlening	3,4%	-4,3%	0,6%
Overheid	2,2%	0,5%	0,6%
Zorg	3,3%	3,5%	3,0%
Totaal Nederland	2,0%	-4,2%	0,7%

Bron: ING Economisch Bureau

De toegenomen financiële onzekerheid leidt tot spaarzame consumenten en bedrijven. Dit zet de verkopen in de overige sectoren onder druk. Volgend jaar zal dit door de oplopende werkloosheid en koopkrachtverslechtering niet veel verbeteren. Ondanks zuinigere consumenten realiseren supermarkten dit jaar als enige segment binnen de detailhandel een groei in de omzet. Net als delen van de landbouw profiteren zij van de basisbehoefte waarin zij voorzien. Van alle krimpende sectoren vertoont de detailhandel samen met de landbouw in 2009 daardoor de kleinste min.

Zakelijke dienstverleners laten een divers beeld zien. Reclame- en uitzendbureaus hebben de meeste last van vraaguitval, doordat bedrijven massaal afscheid nemen van tijdelijk personeel en stevig in reclame-uitgaven snoeien. Incassobureaus spinnen daarentegen garen bij de verslechterde betalingsmoraal. De bouw liet als enige commerciële sector in het eerste kwartaal 2009 nog een nulgroei zien. Niettemin is de recessie ook daar nu flink toegeslagen. Binnen de groothan-

del worden vooral de exporterende bedrijven – traditioneel juist de groeimotor – hard geraakt. Dit treft vooral de sierteelt. De afhankelijkheid van de wereldhandel speelt hen parten.

5. Is de bodem van het dal voor de regio's Haaglanden en Delft-Westland in zicht?

De verwachting is dat de regio conform het landelijke beeld in de tweede helft van 2009 weer uit het dal omhoog zal klimmen.

De meeste sectoren zullen in 2010 een periode van (sterke) krimp achter zich laten. De veelal lange looptijd van bouwprojecten zorgt voor een vertraagd effect op de productie, waardoor de bouw de enige sector is die in 2010 nog sterker krimpt dan in 2009. De hard getroffen sectoren industrie, transport en groothandel richten zich het eerst op en ontwikkelen zich in 2010 een stuk voorspoediger.

De aantrekkende wereldhandel zorgt voor exportherstel, waar in deze regio vooral de landbouwsector de vruchten van plukt. Wij verwachten dat de economie in de regio's Haaglanden en Delft -Westland in 2010 een iets gematigder groei zal vertonen dan de Nederlandse economie als geheel (0,5%, resp. 0,6%).

6. Vorig jaar was er nog sprake van sectorbrede personeelstekorten. Betekent dit dat het verlies aan banen beperkt blijft?

Nee, de gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt zijn niet gering.

Tabel 3 Ramingen werkgelegenheid per sector

Bedrijfstak	Aantal banen*		Ontwikkeling banen	
	2008	2009	2009	2010
Landbouw	280	280	-0,8%	-0,7%
Industrie	950	950	-3,6%	-7,5%
Bouw	510	510	-1,2%	-5,8%
Groothandel	530	530	-3,0%	-1,7%
Detailhandel	810	810	-1,0%	-2,5%
Horeca	355	355	-2,5%	-5,5%
Transport & opslag	390	390	-3,8%	-1,0%
Zakelijke dienstverlening	2.100	2.100	-4,5%	-2,0%
Overheid	970	970	0,1%	0,0%
Zorg	1.300	1.300	1,1%	0,9%

Bron: ING Economisch Bureau * Banen van werkzame personen (*1.000)

Door vertragende factoren, zoals de deeltijd-WWW, zal het landelijke banenverlies in 2010 groter zijn dan dit jaar. Over beide jaren samen gaan landelijk circa 350.000 banen verloren. Gezien de grootte van de zakelijke dienstverlening gaan de meeste banen verloren in deze sector, zowel landelijk als in de regio.

In absolute cijfers zal in 2010 het banenverlies in Zuid-Holland het grootst zijn van Nederland: ongeveer 70.000 banen. In 2009 en 2010 gaat iets meer dan 4,1% van de totale werkgelegenheid verloren.

In het Westland is in de landbouwsector veel tijdelijk werk. Door deze flexibele schil blijft het aantal vaste banen ongeveer gelijk. De vraag naar flexwerkers en uitzendkrachten zal weer groeien bij een verder aantrekken van de export.

7. Overheden hebben actie ondernomen om de gevolgen van de crisis voor de regio te verzachten. Zet dit voldoende zoden aan de dijk?

Om de crisis het hoofd te bieden hebben verschillende overheden besloten om juist nu extra te investeren. De Provincie Zuid-Holland haalt in 2009 €57 mln. aan investeringen naar voren. Zo investeert zij in herstructurering van bedrijventerreinen, waterprojecten en worden monumenten en cultureel erfgoed opgeknapt. In tegenstelling tot andere provincies maakt de provincie echter geen extra budget vrij.

Diverse gemeenten in Zuid-Holland komen met verschillende crisismaatregelen. Zo gaat de gemeente Den Haag in 2009 voor een bedrag van €94 mln. een aantal projecten versneld uitvoeren. Het gaat onder meer om de vernieuwing en het onderhoud aan straatverlichting, riolen, bruggen en sportaccommodaties. Ook wordt door de gemeente menskracht beschikbaar gesteld.

De Gemeente Zoetermeer haalt voor ruim €14 mln. investeringen naar voren. Het gaat onder andere om de verbetering van de toegankelijkheid van winkelcentra.

De gemeente Delft versnelt voor ongeveer €50 mln. investeringen. Zo wordt voor technostarters het gebouw van de Schiefabriek aangepast en infrastructuur (o.a. Gelatinebrug) aangepakt.

Al met al zullen de overheidsinvesteringen niet toereikend zijn om de verwachte teruggang op korte termijn het hoofd te kunnen bieden, maar een goede stimulans vormen zij zeker.

8. Waar zouden ondernemers in deze tijden van crisis extra aandacht aan moeten besteden?

Van belang is om het hoofd koel te houden en te reageren op de korte termijn ontwikkelingen, maar tegelijkertijd voorbereidingen te treffen om te kunnen profiteren van marktkansen die zich na de crisis aandienen. De volgende onderwerpen vergen daarbij extra aandacht.

Rustig blijven

Wie nog niet op herstel van de markt durft te vertrouwen, zal voorzichtig zijn met het aangaan van nieuwe risico's. Het is van belang om vertrouwen te houden in een zorgvuldig uitgestippelde strategie en bewust gemaakte keuzes. Het is wel zinvol om het gekozen product- of dienstenaanbod periodiek tegen het licht te houden. U doet er goed aan verlieslatende activiteiten of klanten met weinig of onzeker toekomstig

winstpotentieel af te stoten. Dit geeft rust, vergroot de focus op kernactiviteiten en geeft de rust die nodig is om nieuwe marktkansen te kunnen verzilveren.

Optimaliseren en kosten reduceren

Ook zijn de economische vooruitzichten verbeterd, in veel markten zal de met de recessie gepaard gaande overcapaciteit nog langdurig overeind blijven. Als dit in uw markt het geval is, ontkomt u soms niet aan verregaande bezuinigingen. Door toekomstscenario's uit te werken kunt u beter inschatten wat verschillende ontwikkelingen voor uw bedrijf betekenen. Maak ook een 'worst-case-scenario' en inventariseer tijdig de te nemen maatregelen bij de verschillende uitkomsten. Door uw bedrijfsvoering te optimaliseren kunt u uw kosten verlagen, terwijl u uw omzet verhoogt.

Actief acquireren

In concurrerende marktomstandigheden besteden ondernemers terecht veel aandacht aan salesactiviteiten. Er moet wel voor worden gewaakt dat de verkregen omzet ook bij uw bedrijf past. Acquisitie door middel van prijsconcurrentie vormt geen goede basis voor continuïteit in de relatie met klanten. U verliest een klant in dat geval vaak zoals u hem krijgt. Vergeet bovendien uw bestaande klanten niet. Speel in op de behoeften van goede klanten.

Flexibiliseren

Flexibiliteit is een veelomvattend begrip. Maar daarom niet minder belangrijk. Meer flexibiliteit krijgt u bijvoorbeeld door meer aandacht op uw kernprocessen te richten en zaken waar anderen beter in zijn uit te besteden. Het verkorten van doorlooptijden binnen uw bedrijf maakt dat u sneller kunt reageren op een gewijzigde marktvaart. Verder kan een flexibele arbeidsinzet voor grotere wendbaarheid zorgen. Denk bijvoorbeeld aan flexwerkers, ploegendiensten, flexibele jaarroosters en het vergroten van de inzetbaarheid van medewerkers.

Innoveren

Innovatieve bedrijven blijken hogere verkopen te realiseren en efficiënter te werk gaan. De meest succesvolle bedrijven blijven innoveren, ook tijdens een economische neergang. Innovatie is noodzakelijk om meer klanten te krijgen of van die klanten meer opbrengsten te genereren door hen meer toegevoegde waarde te bieden. Samenwerken en partnerschappen zijn vaak bronnen van innovatieve ideeën. Dat kan gaan om het op een nieuwe wijze toepassen van een bestaand product of het ontwikkelen van een nieuw product. Een goed idee vinden is slechts het begin. De fases daarna worden steeds uitdagender zoals het overtuigen van de organisatie, het starten van een experiment en de uiteindelijke implementatie. Ga ook na of u in aanmerking komt voor de steeds ruimhartiger overheidssubsidies voor innovatie.

Meer weten?
Kijk op ING.nl/zakelijk
Of bel met

Machel Nuyten,
Regio-econoom
Zuid-Holland
020 57 61 280

Ali Bouchrit,
Regiodirecteur Business
Banking Zuid-Holland
070 30 78 228

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 16 november 2009.

